

Hvilke gravsten gemmer vi?

Tjekliste før rydning

Af *Stine Helweg*

Sekretær i Foreningen for Kirkegårdskultur

Foreningen for Kirkegårdskultur modtager jævnligt henvendelser fra borgere, som er frustrerede over, at gravminder, som borgeren mener har værdi, fjernes fra den lokale kirkegård i forbindelse med hjemfald.

Foreningen har som konsekvens heraf opstillet denne *Tjekliste før rydning*, som vi håber kan tjene både som generelt svar på denne slags henvendelser og som inspiration til menighedsråd, der skal navigere i feltet mellem lovgivning, økonomiske rammer og lokal veneration for kirkegårdens gamle gravminder.

Gravminder, der *skal* gemmes

Er gravmindet registreret som bevaringsværdigt?

Så kan det ikke ryddes

Det er stadig kun på et mindretal af kirkegårde, at de bevaringsværdige grave er endeligt registreret ved et provstesyn, men det giver sig selv, at er et gravminde registreret bevaringsværdigt ved et provstesyn, kan det ikke fjernes fra kirkegården, medmindre det efterfølgende afregistreres.

Afregistreringer finder også sted ved et provstesyn, jf. "Vejledning om registrering af gravminder m.v." (VEJ nr. 9682 af 10/09/2014). Det er menighedsrådet, der tager initiativ til en afregistrering ved at sende forslag herom til den af Kulturministeriet udpegede sagkyndige. Den sagkyndige vurderer gravmindet og returnerer forslaget med påtegning om, hvorvidt det bør afregistreres. Forslaget sendes til provsten, og eventuel afregistrering sker ved næstkommende provstesyn. Først herefter kan gravmindet fjernes.

Ligesom et registreret gravminde ikke må fjernes fra kirkegården, må gravminder, der af et lokalmuseums sagkyndige er udpeget som bevaringsværdige, heller ikke fjernes, førend det ved et provstesyn evt. er besluttet *ikke* at registrere gravmindet.

Er gravmindets eventuelle bevaringsværdighed ikke blevet vurderet? Så kan det ikke ryddes

Menighedsrådet skal altid have forholdt sig til et gravmindes eventuelle bevaringsværdighed, inden det kan kasseres.

Hvis menighedsrådet efter en konkret vurdering og evt. med bistand fra provstesynet udleder, at et gravminde ikke lever op til de i vejledningen fastlagte bevaringskriterier, kan det kasseres.

Hvis menighedsrådet mener, at gravmindet lever op til de i vejledningen fastlagte kriterier for, hvornår gravminder kan erklæres bevaringsværdige, skal det udarbejde forslag til registrering og sende det til den af Kulturministeriet udpegede sagkyndige. Den sagkyndige skal så vurdere gravmindet og returnere forslaget med en påtegning om, hvorvidt gravmindet bør registreres. Herefter fremsender menighedsrådet forslaget til provsten.

Den egentlige beslutning om registrering finder sted ved provstesynet.

Hvis det ved provstesynet besluttet ikke at registrere gravmindet, er det ikke bevaringsværdigt, og det kan kasseres.

Er gravmindet med sikkerhed ikke bevaringsværdigt? Så overvej følgende, før I kasserer det

Det er i Danmark en del af den almindelige kirkegårdsdrift at kassere sten fra hjemfaldne grave, og der er gode grunde til, at det forholder sig sådan. Men der kan også være tilfælde, hvor et menighedsråd kan ønske at bevare en gravsten på kirkegården, selv om den ikke er bevaringsværdig. Der vil i de tilfælde typisk være argumenter både for og imod, og derfor må beslutningen bero på en konkret vurdering og afvejning.

Gravminder, der *kan* gemmes – argumenter for at gøre det

Forhold, der kan **tale for** at gemme på sten, der ikke er bevaringsværdige:

- **Gravstenen står i et gravsted, der er med til at opretholde en historisk eller bevaringsværdig struktur på kirkegården**

Mange steder skaber rydninger blot mere tomhed på kirkegårde, der bliver mere og mere irrelevante og triste at komme på. Her kan det være en god idé at fare med mere lempe i sin kassationspolitik.

I andre tilfælde kan udgangspunktet være det modsatte: at man på kirkegården har en bevaringsværdig struktur, hvis opretholdelse gravstenen kan understøtte. På Københavns Assistens Kirkegård er der f.eks. nogle ikke-bevaringsværdige sten, som gemmes, fordi de er med til at trække linjerne i et historisk stisystem på den ældste del af kirkegården skarpere op. På Gylling Kirkegård har menighedsrådet udtaget en gravsten, bl.a. fordi den "giver kirkegården karakter der hvor den er placeret".¹

Tavler i et gravsted på Københavns Assistens Kirkegårds allerældste del. Gravstedet (nr. 15 på kortet, markeret med rød ring) ligger på et hjørne og er på den måde med til at trække de gamle stisystemer, som stadig kan anes på afdelingen, klarere op. Foto og kort: Københavns Kirkegårde.

Også beplantningen på et gravsted, eller samspillet mellem gravminde og beplantning, kan have et så tidstypisk og karakterfuldt udtryk, at hele gravstedet bør bevares.

- **Gravstenen anvendes i kirkegårdens formidlingsarbejde**

Nogle gravsten kan takket være udformning eller inskription spille en rolle i det formidlingsarbejde, kirken eller kirkegården udfører. Det kan f.eks. være en tidsty-

pisk gravsten med salmevers, som bruges i konfirmand-undervisningen, fordi den fint vidner om fortidens smag og fromhed, men som ikke kan registreres ved provstesyndet, fordi et tilsvarende gravminde allerede findes på en anden kirkegård i provstiet. Her kan det give god mening at lade stenen stå alligevel. Ingen mennesker oplever noget på provsti-niveau; vi oplever et konkret kirkegårdsmiljø, der gerne skulle have noget at byde på.

- **Gravstenen har betydning for lokalsamfundet og/eller kirkegårdsbrugernes oplevelse af at komme på kirkegården**

At understøtte de levendes minder om de døde er én af kirkegårdens fornemmeste opgaver. Vi ved, at mange kirkegårdsbrugere "tager en runde" i forbindelse med et gravstedsbesøg blandt andre afdøde, man har kendt, og at dette er med til at gøre besøget på kirkegården til en god oplevelse.

Gravstens lokalhistoriske betydning har tidligere været et kriterium for bevaringsværdighed, men er det ikke længere – formentlig, fordi for meget blev gemt på den konto. Men det perspektiv på kirkegården, som kriteriet anlægger, er fortsat validt. En kirkegård kan, bl.a. takket være gravstenene, forankre mennesker i et steds historie. Det kan et menighedsråd godt vælge at understøtte.

Det levende og det døde i smuk forening. Træstammer i lapidariet på Durup Kirkegård. Foto: Jens Dejgaard Jensen, 2021.

En tematisk organisering af lapidarer, hvad enten det er form, materialer eller indskrifter, der udgør temaet, er ikke ualmindelig. Andre steder på Durup Kirkegård findes samlinger af professioner, hvoraf størstedelen er indstillet til registrering, men hvor også nogle sten er udtaget af menighedsrådet alene. Foto: Jens Dejgaard Jensen, 2021.

Som et bemærkelsesværdigt eksempel på en lokalhistorisk tilgang kan Durup Kirke fremhæves. Her stod man for nogle år siden med den store opgave at skulle rydde op og sortere i en meget stor samling gamle gravsten, der helt rutinemæssigt var stillet i lapidarium gennem årtier. Det nu tidligere menighedsråd fik da den glimrende idé at samle en gruppe sognebørn med både stor anciennitet og lokalhistorisk kendskab og ved deres hjælp få udfoldet historierne om hver enkelt sten. Arbejdet pågår stadig – en gruppe på 8-14 personer mødes med jævne mellemrum og udfolder erindringer og viden om dem, der er nævnt på stenene. Erindringerne skrives ned og er sammen med fotografier af stenene offentligt tilgængelige via kirken. Men de får altså også betydning for vurderingen af, om en sten efterfølgende skal indstilles til officiel bevaring, bevares af menighedsrådet – eller knuses, så kun et fotografi og det nedskrevne bevares.

Gravminder, der *kan* gemmes – årsager til ikke at gøre det

Forhold, der kan **tale imod** at gemme på sten, der ikke er bevaringsværdige:

- **De pårørende forventer, at stenen bortskaffes, når gravstedet hjemfalder**
Gravstenen tilhører de pårørende, og selv om de vælger at lade den stå på kirkegården ved hjemfald, kan de

meget vel have et ønske og en forventning om, at kirkegården så bortskaffer stenen.

Nogle kirkegårde håndterer dette ved i vedtægt og eventuelt gravstedsbrev at forbeholde sig ret til at overtage gravstenen f.eks. én måned efter hjemfald – evt. til genbrug. Alternativt bør menighedsrådet sikre sig ejerens accept, før en ikke-bevaringsværdig sten bibeholdes eller på anden måde genanvendes på kirkegården.

- **Betalende kunder skal ikke demotiveres**

At gravsten, der ikke er bevaringsværdige, bibeholdes på kirkegården, kan – måske særligt, hvis de forbliver på gravstedet – godt have en demotiverende virkning på betalende kunder: Hvorfor betale for en ydelse, som man tilsyneladende kan få gratis?

Mange steder løser man dette dilemma ved at placere gravstenen i et lapidarium, men det er til gengæld æstetisk set ofte en dårlig løsning. En mellemvej kan være at samle mindre grupper af gravsten i ledige gravsteder.

På Filskov Kirkegård er kriterierne for bevaring gengivet på skilte ved gravminderne i lapidariet. At give kirkegårdens brugere indsigt i bevæggrundene for, at gravminder gemmes, er en god idé, da det udbreder kendskabet til og forståelsen af, hvad det er for kulturværdier, kirkegårdene rummer. Foto: Mette Fauerskov, 2019.

- **De kirkelige ligningsmidler er begrænsede**
Menighedsråd og kirkegårdsbestyrelser har en pligt til at forvalte de kirkelige ligningsmidler på en ansvarlig måde, og det er et faktum, at der ikke følger ligningsmidler med gravminder, som ikke officielt er erklæret bevaringsværdige. Omvendt gælder lovens krav om, at registrerede gravminder skal vedligeholdes og være omfattet af kirkegårdens plejeplan, jo ikke. Der vil dog som regel være udgifter til gravmindet alligevel; i hvert fald vil det være menighedsrådets pligt at sørge for, at det står sikkert og ikke er til fare for hverken kirkegårdens besøgende eller medarbejdere.

Det er Foreningen for Kirkegårdskulturs opfattelse, at kirkegårdene og gravminderne bør kunne spille en rolle i det kirkelige arbejde, og at der som sådan ikke er noget galt med at bruge penge på dette område. Men menighedsrådet skal kunne stå inde for sine beslutninger, også på dette punkt.

- **Der mangler plads på kirkegården**
Dette er et ønskescenarie, som meget få kirkegårde vil kunne genkende sig selv i, men det er klart, at er en kirkegård fyldt op, så kan hjemfaldne grave og sten, der ikke er bevaringsværdige, ikke optage pladsen. Er der på en fyldt kirkegård alligevel sten, som man kvier sig ved

I Vester Vedsted har menighedsrådet genanvendt gamle granitgravminder af forskellig størrelse og farver som en overordentlig smuk belægning foran kirkedøren. På rampen, som er lavet efterfølgende, er der anvendt spidshuggede, gamle sten med mindre farvevariation. Foto: Mette Fauerskov, 2020.

at kassere, må man være kreativ. På nogle kirkegårde (også på kirkegårde, der ikke mangler plads) har man f.eks. fået smukke belægnings ud af gamle gravsten. Og indskriften kunne man måske godt bevare – i hvert fald kender vi jo inde i kirkerne godt til at traske rundt på gamle inskriptioner.

Afslutningsvist skal det bemærkes, at nogle menighedsråd har arbejdet med at opstille lokale kriterier for, hvornår og hvordan man vil gemme på en ikke-registreret gravsten. Foreningen for Kirkegårds kultur bakker op om dette. Uanset hvad den lokale holdning er, er det sundt, at den er offentligt kendt, så dens konsekvenser for såvel kirkegårds miljø som for kirkens økonomi kan gøres til genstand for diskussion. Forhåbentlig kan en politik for området også bidrage til at få bilagt nogle af de stridigheder, som uvægerligt opstår på dette felt, på en hensigtsmæssig måde.

Bestyrelsen for Foreningen for Kirkegårds kultur planlægger at udgive retningslinjerne i denne artikel som en selvstændig publikation, der kan distribueres til menighedsråd m.v. Hvis du kender til gode eksempler på lokale løsninger på problemstillingen omkring bevaring og rydning, vil bestyrelsen meget gerne høre fra dig. Skriv til os på post@kirkegaardskultur.dk.

Noter

1. Asger Christensens sten | Ørting-Falling Kirker (fjordpastoratet.dk).

Et gravminde, som menighedsrådet i Gylling Sogn har valgt at bevare, selv om det ikke officielt er erklæret bevaringsværdigt. På Gylling Kirkegård er både de officielt bevaringsværdige og de menighedsrådsudpegede gravminder udstyret med QR-koder, der linker til fyldige beskrivelser på pastoratets hjemmeside. Foto: Mette Fauerskov, 2021.